

La història de la guerra explicada pels infants

Jordi Brasó i Rius (Universitat de Barcelona)

Salvador Domènech i Domènech. *La guerra amb ulls d'infant. Tres diaris i dos centenars d'escrits inèdits*. Maçanet de la Selva, Editorial Gregal, 2017, 355 p.

La present obra del doctor en Pedagogia i màster en Assessorament Psicopedagògic per la Universitat de Barcelona, Salvador Domènech (Barcelona, 1955), aporta un valor històric immens. Si normalment la història és coneguda per mitjà de grans tractats, llibres i documentals, en aquest cas s'aporta una visió totalment diferent, però no per això no esdevé indispensable. Recollint els escrits dels infants d'entre 1932 i 1939, es construeix un discurs que plasma les vivències, sentiments i pensaments de la joventut catalana, per mitjà d'un fil conductor relacionat amb el bel·licisme. Així, es mostren visions infantils en un ambient de guerra, de perill, de por i de barbàrie, però també d'esperança, d'esforç i de cooperació.

Llegint els diversos escrits de fa quasi 90 anys, apareixen grans similituds amb els moments actuals que pateix Catalunya. Ja ho avança el prologuista Salomó Marquès i a la vegada recorda les diferents històries, explicades segons el bàndol que les relati. La recuperació, per tant, d'aquests textos té un valor incalculable, en una idea de construir una altra història, a partir d'elements oblidats, perduts i apartats –en aquest cas les redaccions escolars dels infants–. Així explicar els fets ocorreguts, des d'una perspectiva ben diferent –i tal i com ja proposava Walter Benjamin–, en aquest cas a partir dels ulls dels nens, permet entendre la idea de la guerra per a aquests petits ciutadans. A la vegada, i des

d'aquest punt de vista es pot entreveure la situació política de l'època, i dibuixar-imaginar instants passats. Tot això ha de permetre formular noves preguntes que ajudin a completar –i a vegades contradir– el relat històric (oficial).

Però darrere d'aquestes noves històries s'amaguen unes escoles que afloraren durant els inicis del segle xx i que proposaren una nova idea d'educació, contrària a un model memorístic. Així, alguns mestres promogueren una filosofia pedagògica ben diferent de la que hi havia per entendre el fet educatiu, amb una voluntat per potenciar la capacitat de reflexió a l'infant, juntament amb una nova proposta de relació professor-alumne –senzillament (més) humana– i amb un sentit per l'ètica i l'estètica de l'obra ben feta ben evidents, com ja proposà Eugeni d'Ors. D'aquesta època, a més d'Enric Gibert (1912-1973) destacaren molts altres noms com, per exemple, els de Rosa Sensat (1873-1961), Fèlix Martí Alpera (1875-1946), Josep Estallega (1879-1938), Manuel Ainaud (1885-1932), Artur Martorell (1894-1963) i Pere Vergés (1896-1970). Aquesta pedagogia portà una il·lusió generalitzada i un camí per transformar Catalunya i Espanya amb unes societats modernes, republicanes i amb un model democràtic fort. I aquests docents proposaren –segurament sense pensar massa en les conseqüències– escrits, redaccions, dibuixos... no a mode de còpia, sinó d'enteniment i de reflexió. Per

tant, estaven elaborant material per a què en el futur es pogués interpretar i comprendre una nova història. I aquesta qüestió és la clau del llibre d'en Salvador Domènech. A tall d'exemple, el lector es queda impactat simplement llegint els títols dels escrits, i que ja indiquen un patiment, una por, però també esperança, ajuda, cooperació i voluntat per la pau: «Un dia d'alarma a l'escola»; «Visita a una residencia de niños refugiados»; «La triste vida en las trincheras»; «Recaudación de juguetes para los niños refugiados», o senzillament una redacció titulada «Guerra!». Si ja només el títol incita a interpretar unes vivències des d'un punt de vista ben diferent – molt més intens i emotiu –, la lectura a fons de l'obra ajuda a empatitzar encara més amb un jovent que va viure uns fets no justificables i de dolor.

El llibre es compon de tres parts ben diferenciades. Primerament s'aporten tot un conjunt de redaccions que el mestre Enric Gibert va fer elaborar als seus alumnes, a partir de la visió de *Les homes oubliés* (1935)¹. El documental mostra imatges reals de la Gran Guerra (1914-1918), tot i que no es va tenir autorització pública per projectar-lo fins al novembre de 1935. S'uneixen així la sensibilitat del pedagog envers el conflicte bèl·lic, juntament amb tot un model d'Escola Nova Catalana que incloïa el cinema a l'aula. I a la vegada s'hi suma un element pedagògic relacionat amb la societat de l'època i amb una voluntat de reflexió i per canviar-millorar el món. Seria, per tant, tot un model que si es fes ara s'anomenaria, amb majúscules d'educació i pedagogia crítica. Els pensaments dels més menuts són únics i plasmen una manera d'entendre el món ben diferent al de l'adult. Destaca d'entrada la contraposició

que sovint s'estableix entre la guerra –un mal per a la humanitat– i la natura –un bé per a la humanitat–. Aquest fet ens retorna altre cop al model pedagògic a l'aire lliure, amb sortides a la naturalesa, amb sensibilitat per la flora, la fauna i el territori... de l'escola catalana. Es veu, en una idea piagetiana, que el nen no és un adult en miniatura, però es comprova també tot un grau maduratiu infantil ben significatiu. A tall d'exemple, s'hi visualitzen pensaments com: «la guerra és la lluita de la humanitat»; «abans els inventors inventaven coses per a la humanitat. Ara sols inventen coses per a fer-la malbé»; «els savis es capfiquen dintre dels seus laboratoris per fer armes mortíferes», i «cap nació ha de molestar a cap altra, que prou feina tenen les nacions a donar treball als treballadors».

En segon lloc, destaquen tot un conjunt de redaccions i escrits que permeten comprendre, des del punt de vista de l'infant la vida a Barcelona en un període de temps ben canviant: des de 1932, amb una Catalunya republicana, a l'any 1939, amb una terra destruïda a causa de la Guerra Civil. És ben interessant entendre com un conflicte bèl·lic bloqueja tot un model pedagògic català, en un dels seus moments de màxim esplendor. Ja no parlem, del moment en què va finalitzar la guerra i el bàndol, franquista, guanyador, es va encarregar d'anul·lar l'educació republicana, per retornar a un model escolàstic-memorístic. Es perderen així tot un conjunt d'escoles que tenien «una visió global i orgànica de les coses» i que en sí mateixes constituïen «una part important de la vida mateixa, que batejava il·lusionadament a través dels infants» (Vilanou, 2013, p. 19).

(1) Disponible en francès a la Filmoteca Española: <http://www.rtve.es/alacarta/videos/documentales-b-n/les-hombres-oubliés/2846031/> [consulta: 10/05/2018]

Si abans de la Guerra Civil, les cròniques no mostren cap tipus de preocupació política –moltes analitzen fets històrics de grecs, espartans, dels catalans a Orient, de les Creuades... i més propers com el de la passada però propera Guerra Europea–, a mesura que s’avança en la lectura i ens anem apropant a l’any 1936, les redaccions van canviant cap a un to preocupant, de tristesa, de ràbia... A tall d’exemple, i com a mostra de la finalització del model pedagògic republicà destaca una redacció que explica les vivències a la colònia de Vilamar l’estiu de 1936 –i que a més de Gilbert, també Vergés i Martorell la dirigiren (Brasó, 2017)–. Dins del redactat ja es feia entreveure el període tràgic que s’albirava. El contrast entre la pau i la guerra queda ben palès. En un inici es comenta: «fèiem festes, ballàvem danses, fèiem funcions, cantàvem, etc. Això durà molts dies fins que va arribar el dia de tornar a Barcelona». Però tot just dues línies més avall el redactat incideix en el fet que «d’aquest dia avall ja vam sentir alguns trets». Seguint amb aquesta línia, apareix també –i de manera ben freqüent en les diferents redaccions– la voluntat escolar per ajudar als més necessitats: donant joguines, visitant infants, o fins i tot fent roba per als soldats. Tot plegat indica una voluntat per implicar-se amb el (trist) moment viscut i amb la idea de seguir sortint –en la mesura que es pogués– dels murs escolars per a fer una societat millor. Així mateix, s’hi troben escrits que destaquen l’ajuda rebuda alimentària –sovint pels nens anglesos–. Per tant, el fet de cooperar apareix en la seva màxima expressió i amb una idea «d’ajudar» als qui estan pitjor, però també de «ser ajudat» pels qui estan en millors condicions de vida i socials.

En tercer lloc, apareixen dos diaris escolars –de les germanes Arnau i Pitarch–, els quals exemplifiquen un dels molts recursos pedagògics per als mestres. Les vivències i aprenentatges dels alumnes havien de plasmar-se al paper. Aquesta última part, a diferència de les altres tres permet comprendre tota la diversitat del Grup Escolar Lluís Vives, clar exemple del model pedagògic renovador català. L’observació i l’experimentació foren els eixos educatius principals, sempre farcits d’estètica, responsabilitat i amb una idea d’obrir-se a la societat (Domènech, 2008; Figuera-Ferrer, 2015). Entre les línies s’exemplifiquen aspectes que, units, posaren l’educació a la nostra terra en un àmbit de reconeixement europeu i mundial. Així, la importància de l’esport, la creació d’una revista², el treball amb una impremta pròpia –seguint les tècniques Freinet (1972) i la seva idea del text i dibuix lliures–, l’element higiènic sempre present, o les experiències i complements escolars amb les colònies i semicolònies, mostren aquest fet educatiu que anà molt més enllà d’aprendre quatre matèries i quatre continguts.

Per últim seria pertinent destacar l’inici de l’obra i que incorpora un dibuix inclòs en un tríptic del *Socors Roig de Catalunya*. En aquesta s’hi llegeix: «una llar destruïda, unes il·lusions perdudes; aquesta és la tragèdia del refugiat». I és que cal recordar que al costat del jovent que patia la guerra, però que encara tenia família i podia escolaritzar-se, hi havia tot un conjunt de nens que van arribar a Catalunya per tal de ser acollits arran de les pèrdues dels seus pares i que trobaven aquí, un lloc menys traumàtic del que d’on provenien. De tota manera, l’ambient infantil sovint no era de resignació –a vegades sí–, trobant-se pensaments violents en contra de la guerra i

(2) Tot i que només se’n pogué fer un número a causa de l’esclat de la Guerra Civil.

per assolir la pau, del tipus «odi a la guerra» o «mori la guerra».

L'obra, per tant, complementa tot un conjunt de treballs d'en Salvador Domènech de la mateixa temàtica i entre els quals destaquen: *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona* (1995), *L'Institut-Escola de la Generalitat i el doctor Josep Estalella* (1998), *Els alumnes de la República* (2008), *Els alumnes de la Generalitat* (2009).

En fi, el llibre és una contribució més al servei de la nostra història pedagògica.

Referències

- Brasó, J. (2017) *Diari de Vilamar*. Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona.
- Domènech, S. (2008) *Els alumnes de la República. Els grups escolars del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Figuera-Ferrer, E. (2015) «El valor de la impremta en el Grup Escolar Lluís Vives: una eina al servei de l'educació durant la II república i de la recuperació de la memòria pedagògica». *REIRE. Revista d'Innovació i Recerca en Educació*, 8(1), p. 50-66.
- Freinet, C. (1972) *El text lliure*. Barcelona, Laie.
- Ors, E. (1914) Fragmentos. Dins Rucabado, R. i Farrán, J. *La filosofía del hombre que trabaja y que juega*. Barcelona, Antonio López, Librero, p. 41-104.
- Ors, E. (1990) *Glosari*. Barcelona, Edicions 62.
- Vilanou, C. (2013) «Unes paraules a tall de presentació». Dins Martorell, E. i Domènech, S. *Mestres i alumnes de la República*. Barcelona, Viena, p. 15-20.